

prevodilac

***Časopis za srpsku i stranu filologiju,
opštu i primenjenu lingvistiku,
leksikografiju i traduktologiju
(istorija, teorija, kritika, didaktika prevođenja,
status i organizacija prevodilačke profesije)***

***Udruženje naučnih i stručnih
prevodilaca Srbije***

Beograd

**РЕЧНИК СРПСКОХРВАТСКОГ КЊИЖЕВНОГ И НАРОДНОГ ЈЕЗИКА, књига XIX,
оцат¹ – петогласник, Институт за српски језик САНУ, Београд 2014, стр. 800**

Крајем септембра 2014. године изашао је из штампе 19. том највећег дескриптивног речника српског књижевног и народног језика – Речника САНУ. Тим поводом подсетићемо се укратко историјата рада на изради овог тезауруса, а потом представити лексички састав новог публикованог тома.

Као што је познато, прикупљање грађе започето је на иницијативу академика Стојана Новаковића, који је посебним посланицама (1887. и 1893. године) указао на потребу почетка рада на »новом Српском речнику«, након чега је основан Лексикографски одсек Српске краљевске академије. Прва огледна свеска објављена је 1913. године под називом *Српски речник књижевног и народног језика*. Између два светска рата, а посебно пред почетак Другог светског рата, када је пословима на изради руководио Александар Белић, наставило се са допуњавањем грађе примерима из новијих књижевних дела и часописа, примљене су и нове збирке речи из народних говора, а у то време у састав грађе ушли су и први примери из књижевних дела хрватских писаца. Због опасности од бомбардовања и уништења лексичког блага, грађа за Речник САНУ смештена је у трезоре Народне банке 1943. године. Нова огледна свеска Речника реализована је током ратних година до 1944. године, под руководством Радосава Бошковића, а публикована је после рата под насловом *Речник српског књижевног и народног језика, оглед I*.

У оквиру Академије наука оснива се Институт за српски језик 1947. године, са управником Александром Белићем на челу. Нова огледна свеска излази из штампе 1953. године под називом *Речник српскохрватског књижевног језика*, док је први том објављен 1959. године под називом *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, а тај назив се задржао и до данас. Тако, временски период који обухвата лексички материјал почиње од почетака 19. века (од Вука и

Доситеја), па до новијег времена (последња ексцерпција урађена је 2000. године). Стога се за Речник САНУ може рећи да је права језичка ризница, која обједињује и чува језичко и културно благо српског народа.

Током израде првог тома установљен је систем фазне израде текста, а коауторска концепција рада задржала се и данас. Лексикографске фазе и поступци су: 1. обрада (израда прве верзије текста на основу грађе), 2. помоћна редакција (израда друге верзије текста на основу прве верзије и грађе), 3. редакција (израда коначне верзије текста на основу друге верзије, са неким изменама и допунама), 4. суредакција (ревизија редакцијског текста), 5. сређивање суредакторских напомена, 6. рецензија текста (раде је два рецензента, које одређује Академија), 7. сређивање рецензентских напомена. На овај начин израђује се свака секција у речничкој грађи.

Деветнаести том Речника САНУ обухвата лексикографски обрађене речи од одреднице *оџат*¹ до одреднице *петогласник*. У садржају ове публикације наводе се следећи текстуални делови: *Подаци о учешћу у изради XIX књиге Речника, Извори и њихове скраћенице, Техничке скраћенице, Географске скраћенице, Речник, О (1–112), П (113–800)*. Дакле, речнички текст којим се завршава обрада секција слова О и започиње слово П износи 800 страна, због чега је и формално подељен у два дела.

Први део ове књиге Речника заузимају одреднице на слово О (од *оџат*¹ до *ошчуро*), којих има нешто више од 1500 (1530). Међу њима, најразвијенију полисемантичку структуру има српски придев *оштар* (22 значења), а веома развијеном полисемантичком структуром издвајају се и следеће речи: именица *оштрица* (13 значења), прилог *оштро* (13 значења), именица *оштрина* (10 значења), глагол *очистити* (9 значења), *ошинути* (6 значења) и др.

Оно што пажљивом читаоцу најпре пада у очи јесте велики број речи маркираних квалификатором покр. (покрајинска реч, покрајински). То су речи из одређених области народних говора српског говорног подручја и као такве су квалификоване 654 одреднице на слово О. На пример: *оџвирак* (1. а. неотопљен комадић сланине или сала, чварак; б. растопљена масноћа по врху јела које се кува; 2. ир. човек ниског раста; патуљак, кепец), *оџицати* (а. ватром сагорети, спалити длаку (обично свињчету уместо шурења), осмудити; б. нагорети косу пламеном), *очимице* (својим очима), *ошшшуља* (1. етн. она која је ошишала косу у знак жалости за неким; 2. експр. јадница, невољница, несрећница), *ошурак* (узвик за подстицање јурњаवे говеда кад се разобадају) и др.

Од речи страног порекла на слово О у 19. тому Речника САНУ најбројније су оне које потичу из италијанског језика (13), попут *оџолавити*, *очале*, *ошпоркати*, *оштарија*, *ошћела* итд., затим из турског (11), као *оџа*, *оџазада*, *оџак*, *оџаклија*, *ошаф*, *ошићарити* и др. Из латинског језика потиче 5 лексема (*оџат*, *оџела*, *оџокерит*, *ошит*, *ошпурити*), а из немачког 4 (*ошаџовати*, *ошлингати*,

ошпотити, оштимати), док су 2 лексеме пореклом из руског језика (*очество, ошипка*) и 1 из мађарског (*оштроконђа*).

У односу на речи које почињу осталим словима, највећи број одредница и ексцерпираних листића у речничкој грађи припада слову П, што значи да ће речи на ово слово заузети највећи број томова (према садашњој процени између 5 и 8 књига). Речи на слово П (*n* – *петогласник*) запремају већи део 19. тома Речника САНУ (9981 одредница). Међу речима са развијеном полисемантичком структуром издвојићемо примере: глагол *падати* (30 значења), *пасти* (21 значење), *палити* (12 значења), именица *палица* (12 значења), *перо* (11 значења), *пад* (10 значења), *петља* (10 значења), *пањ* (9 значења), *певац* (9 значења) и др. Занимљиво је размотрити дефинисање речи *па* у случајевима када је она везник (7 значења), када је речца (4 значења) и засебно узвик *па* и прилог *па*.

Разноврсност лексике која је обрађена у овој књизи Речника обележена је у складу са досадашњом праксом бројним квалификаторима, који могу имати више функција. На пример, лексику могу маркирати **временски**: арх. (архаизам) – *паденија*, заст. (застарело) – *паздух, палилула*, ист. (историјски, историја) – *пактовина, палас, пашалук*; **територијално**: дијал. (дијалекатски, дијалектизам) – *пајда, палашки*, покр. (покрајинска реч, покрајинизам) – *палутица, папуран, пачавра*; **тематски и термилошки**: агр. (агрикултура, агрикултурни) – *папренка, пасуљ*, архит. (архитектура, архитектонски) – *палас, пентхаус*, бот. (ботаника, ботанички) – *палма, папратница*, брод. (бродарство, бродарски) – *пајет, палуба*, вој. (војнички назив) – *паљник*, геол. (геологија, геолошки) – *палеоген, палеомастодонт*, етн. (етнологија, етнографија) – *павенка, палежанка*, зан. (занатство, занатски) – *пабрдило, пајзер*, зоол. (зоологија, зоолошки) – *папкар, парамецијум*, информ. (информатика и рачунарство) – *палмтоп, пасворд*, кув. (куварски термин, кулинарство) – *пактија, паната*, мат. (математика, математички) – *пангеометрија, пермутовати*, мед. (медицинске науке, медицина) – *палтирати, пареза*, мин. (минералологија, минералошки) – *паковина*, пол. (политика, политички) – *панарабизам, парламент*, правн. (права, правнички) – *пазлог, парничар*, риб. (рибарство) – *пакаљ, палангар*, спорт. (спортски) – *петобој*, фил. (филозофија, филозофски) – *панвитализам, пантеизам*, фон. (фонетика, фонетски) – *палаталност, палатограф*, хем. (хемија, хемијски) – *палмитат, парафин*, цркв. (црквена реч) – *панагијар, пангар* итд.; **стилски и нормативно**: експр. (експресиван, експресивно) – *пакљати, паприкоња*, жарг. (жаргон, жаргонизам) – *пајкан, пакетишка*, ир. (иронично) – *паметњаковић, паролаш*, погрд. (погрдно) – *паздрк, паоркуша*, разг. (разговорни језик) – *Падињак, паламудација*, шаљ. (шаљиво) – *палчевић* и др.

Највећи број страних речи које почињу словом П у 19. тому потиче из грчког језика (274), а нешто мање из латинског (252). Овај податак не изненађује с обзиром на то да велики број речи на слово П припада тзв. општецивилизацијској

лексици као делу лексичког фонда свих савремених европских књижевних језика, а која има грчко (*палеолит, палеографија, пандемија, папир, параноја, паразит, патријарх, педијатрија, период, периферија* итд.) или латинско порекло (*пагинин, палатал, палпација, патристика, пауза, перверзан, перспектива, перцепција* и др.). Навешћемо и број позајмљеница из осталих језика, уз навођење само појединих примера код оних које су бројне, као и у претходним разматрањима. Из италијанског потиче 212 речи (*пагаја, пајац, палангар, палента, памидора, парадизо, паранет, паун, паста, пезанте, пена², пердендо*), из немачког 137 (*павијан, пагинирати, пакло, палисад, панирати, пантофла, парадајз, парцела, пасирати, паушал, пензија, персонал*), из турског 120 (*пазариџија, паламар, палдум, памук, папуча, пармак, патица, пафта, пекмез, пеливан, перваз, перчин*), из француског 110 (*паж, пандан, паника, папилот(н)а, партер, партизан, педала, перика, песимист(а)*), из енглеског 42 (*паб, памфлет, панк¹, парк, партнер, пејсмејкер, пенал, пентијум, петинг*), из мађарског 29 (*палош, пандур, паприка, парлог, пасош, перкелт*), из руског 20 (*паденије, пажески, палуба, пароход, перестројка*), из шпанског 7 (*паеља, памперо, папаја, пепита(о)*), из пољског и чешког 3 (*пан¹, пановати, пелуд*), из хебрејског 3 (*Пасха, пејас, пејес*), из румунског 2 (*пакура, параман*), португалског 2 (*пагода, паланкин*), бугарског 1 (*пајдушка*), холандског 1 (*пеленг*) и из санскрита 1 (*пали*). Укупан број речи страног порекла у књизи не може се добити простим сабирањем наведених бројки зато што је код неких одредница наведена двојна етимологија, која укључује језик из којег реч потиче, али и језик из којег је реч дошла у српски језик. На пример, код одреднице *панађур* наводе се и турска (*panaür*) и грчка етимологија (*panēgýri*), код лексеме *перец(а)* немачка (*Bretzel*) и мађарска (*peres*) итд.

Део речничког чланка чине и изрази у којима је дата одредница компонента. Дефиниције таквих вишелексемних спојева обично се наводе уз именицу, али неретко и код обраде глагола ако нису већ дате код одговарајуће именице у Речнику. Посебно треба издвојити веома продуктивну фразеолошку улогу именице *памет*, под којом се наводи и дефинише 112 израза у којима је она компонента и 26 народних пословица. На пример: *ићи за туђом памети* (немати своје мишљење, поводити се за туђим мишљењем); *побити се с намећу* (изгубити моћ, способност логичког, исправног расуђивања); *стећи другу памет* (променити мишљење); *прва памет магарцу (мачку) под реп* (каже се кад неко поступивши брзоплето учини нешто лоше) итд. Такође, глагол *падати* улази у састав 61 израза, именица *пета* компонента је у 59 израза, *перо* у 40 израза, а *патка* у 27.

Тежња лексикографа да велики описни речници обухвате целокупну лексику једног језика не може бити у потпуности остварива, с обзиром на то да је језик флексибилан, да се мења и да готово свакодневно настају нове речи. Стога је допуњавање грађе из савремених извора неопходно вршити периодично и перманентно, како би се што боље представио и дефинисао корпус савременог

српског језика. У 19. књизи Речника САНУ дефинисано је преко 11500 (11.511) речи, док је у досадашњих 19. објављених томова (*А - петогласник*) укупно обрађено преко 230.000 речи, чиме се још једном потврђује чињеница да Речник САНУ најпотпуније представља лексику српског језика, што сведочи и о значају и вредности овог општепризнатог лексикографског дела.

Последња три тома изашла су из штампе у размаку од четири године, како је и било планирано. Надамо се да ће се тај темпо наставити, али то најчешће зависи од више различитих друштвено условљених фактора, као и завршетка процеса дигитализације лексикографских извора. Свакако нас у наредних неколико књига Речника САНУ очекују дефиниције и представљање лексичког материјала најбројнијег слова у грађи за РСАНУ – слова П.

Наташа Вуловић